

HOOFDSTUK 4

JUDITH'S JEUGD EN MEISJESJAREN IN AMSTERDAM.

25 augustus 1895 – c.a. 1918.

<p>Haar geboorte op zondag 25 augustus 1895.</p>

Judith Mendes da Costa is geboren op zondagmiddag 25 augustus 1895 in Amsterdam, Oude Heerengracht 105, als dochter van Emanuel Mendes da Costa en Ester Henriques de Castro. Beiden stammen af van Portugees Israëlitische families en zijn leden van de Portugees Israëlitische Gemeente Amsterdam. Vader is lid van de kerkenraad.

De Autobiografie (AB) vermeldt in het Voorwoord: *Zuster Judith, Henriëtte Mendes da Costa werd op 15 augustus 1895 te Amsterdam geboren.*

Dit is foutief. Alle documenten noteren 25 augustus. Deze typefout is begrijpelijk omdat de Religieuze die deze tekst typte associatief dacht aan het feest van Mariatenhemelopneming 15 augustus.

Het voorwoord meldt als vader's voornaam *Emmanuel*; alle documenten schrijven *Emanuel*.

De familie woont aan de Oude Heerengracht te Amsterdam in het grachtenpand 105.

Emanuel Mendes da Costa is commissionair in effecten en houdt kantoor aan huis met personeel.

Judith schrijft: *'Als laatste van zeven kinderen, kwam ik op Zondagmiddag 25 augustus 1895 ter wereld. We woonden in een ouderwets herenhuis op een van de grachten in Amsterdam, waar Vader Commissionair in effecten was.'* AB 5. Noot 1

Haar broers en zussen.

Judith Henriette heeft als broers en zussen: Rafael (1879), Jacob (1880) als baby overleden; David (1881), Abraham (1885), Nannette Rachel (1888) en Rachel Anna (1892).

De familiesfeer.

Judith vertelt in haar aantekeningen, genoteerd tussen 1928 en februari 1944, gebeurtenissen, die haar zijn bijgebleven en voor haar levensbepalend zijn. Het gezin is door de toeleg van moeder Esther trouw en nauwgezet in het onderhouden van de Joodse wetten, gebeden en gebruiken. Elke sabbat wordt gevierd.

Het personeel.

Judith stelt vast: *'Moeder had graag katholiek personeel. Ze zijn eerlijk en beleefd en doen opgewekt hun plicht.'* AB 8

'Mijn eerste jaren – tot augustus

Met de katholieke juf.

1903 - bracht ik door met een juffrouw op de kinderkamer. Ze was katholiek, maar had vanaf haar jeugd de Kerk de rug toegekeerd. Moeder kwam maar een - of tweemaal per dag even kijken. Het kwam daardoor zeker dat ik veel van die juffrouw ging houden. Ze was een eenvoudige ziel!

AB 5,

'Ze nam me dikwijls mee naar haar moeder die, samen met haar enige zoon, in de buurt van de Muiderpoort

woonde.

Daar heb ik voor het eerst een kruisbeeld (Berg (2012), 75) gezien. Het stond onder een glazen stolp op een mahoniehouten kast in de achterkamer.

Katholieke begrippen en woorden. Verklaring: Berg (2012). Bijlage 2.

Met grote ernst en verwondering stond ik er naar te kijken en ik dacht: 'Vreemd dat wij thuis zo iets niet hebben.' Ook de beelden aan weerskanten {Maria en Jozef} hadden mijn volle aandacht. Eens gaf juf me een prentenboek. Er waren mooie gekleurde platen.'

'Op de schoorsteen van de kinderkamer (bij juf) stond een klein antiek kistje. Er waren

Judith 5 jaar 1900.

verschillende bijoutherieën in: armbanden, broches, kettinkjes enz. En op een goede dag was ik in het kistje aan het snuffelen toen ik ineens een kettinkje met kraaltjes omhoog hield en uitriep: 'Juf, wat is dat nou? 'Dat is een rozenkrans (Berg (2012), 108) zei juf, maar hij is stuk! Een rozenkrans, wat is dat? vroeg ik weer. Daar bidden we aan, elk kraaltje is een gebedje!. O!, zei ik en legde voorzichtig het kettinkje weer in het kistje heel zachtjes omdat het gebedjes waren!.' AB 5.

'We hadden ook een katholieke dienstbode, een jonge weduwe. Haar man was plotseling gestorven en nu bleef ze met een kindje van een paar jaar achter. Ze was in betrekking gegaan en haar kindje werd grootgebracht in een gesticht bij Zusters op de Keizersgracht. Juf vroeg eens op een zondag aan Moeder of ze me

Eerste contact met Religieuzen.

mee mocht nemen en zo kwam ik voor het eerst met Zusters (Berg (2012), 137) in aanraking. Moeder had gezegd dat ik aan dat kindje mijn mooiste pop moest geven en het is zeker door de 'grootte' van dit offer dat ik het zo goed onthouden heb. De Zusters waren heel vriendelijk en lief voor me en ik heb dit als een mooie herinnering bewaard.' AB 7

De uitspraak van een kassier.

'Toen ik ongeveer zes jaar was (1901) gebeurde het eens dat ik

tegelijk met een kassier – {kennelijk zijn er meerdere} - de stoep van ons huis opging. Hij hield de straatdeur voor me open en zei lachend: 'Treed binnen in deze vrome poorten!' Ik zei niets, maar dacht: 'Wat zouden die vrome poorten toch wel betekenen?'

'Vanaf mijn zevende jaar, 1902, kreeg ik thuis een uur godsdienstonderricht van een mijnheer die aan het hoofd stond van een Joodse school. Eerst kreeg ik lees-oefeningen in de Hebreeuwse taal, daarna moest ik lof- en dankzeggingen opzeggen. Tot slot vertelde mijnheer een verhaal. Vooral het verhaal van Jozef vond ik mooi en boeiend {Genesis 37}. Het was heerlijk er naar te luisteren! Bijlage 3.

De joodse leraar.

De Ene en Enige God.

Dinsdagavond om zeven uur moet de leraar komen, maar meestal komt hij tot grote er-

gernis een kwartier te laat.

'Eens op een avond was het mijn beurt om te laat op les te komen. Mijnheer keek naar mijn warm en rood gezicht en vroeg of ik zo moe was van het spelen en daarom zo laat was. 'Neen', zei ik, 'ik ben met juf uit geweest. Een neefje van juf is aangenomen en zijn we met een rijtuig naar de katholieke kerk geweest. Er waren zoveel bruidjes en ze hebben zo prachtig gezongen. O, het was toch zo mooi!' Mijnheer keek heel ernstig en vroeg of Moeder dat wel wist. 'Ja', zei ik, 'juf heeft het zelf gevraagd en het was goed!'

'Maar je mag niet naar de katholieke kerk komen, daar aanbidden ze drie goden en ik heb je al meermalen geleerd dat wij één God hebben. Er staat in de Sjemang: Hoor Israël, de Eeuwige, Uw God is een eeuwig enig Wezen! De katholieken hebben niet één God maar drie goden en daarom zijn ze slecht en mogen we niet in hun kerken komen.'

'Slecht?' vroeg ik verwonderd en ik dacht aan dat fijne

jongetje in zijn zwarte pakje en aan zijn blonde krullertjes. Was die nou slecht? Hoe lang heb ik daarover nagedacht, maar niemand gaf antwoord op de vragen die woelden in mijn kinderhoofd. Mijnheer was na de les met Moeder gaan spreken, maar hoe dat afgelopen is, weet ik natuurlijk niet! AB 7

Als Judith acht jaar is – 1903 - wordt de kinderjuf ernstig ziek en de ouders besluiten de opvoeding nu zelf ter hand te nemen. . 'Dat gaf vele veranderingen: Judith maakte de wekelijkse sabbatviering mee. Haar moeder lette er op, dat alles in huis volgens het ritueel gebeurde.' EMG 10

Judith in huiselijke kring.

Op een dag hoort Judith haar vader aan de Rabbijn vragen of het geoorloofd is de vogeltjes eten te geven op Sabbath. 'Dat spijt mij, mijnheer Mendes, maar dat mag volstrekt niet.' Judith vindt dat vreemd. Ook mocht Judith van haar moeder de bloemetjes geen water geven. Judith dacht: ***'Wilde God dan heus, dat een vogeltje honger leed op de heilige rustdag en dat een bloem verdorde?'***

De Joodse voorschriften.

Toen ze in de synagoge was hoorde ze daar de Opper-rabbijn zeggen, dat je op sabbat geen pakje mocht dragen.

Judith vindt het vreemd dat ze een jarig vriendinnetje op sabbat geen cadeautje mocht brengen

En mocht je ook al geen eau-de-cologne op je zakdoek nemen, geen papiertje verscheuren, niet drukken op en elektrisch belletje? Er waren vele vragen.' EMG 10-17

'Toen Judith 10 jaar geworden was (1905) werd de oude leraar vervangen door de zoon van de Opperrabbijn, toekomstig professor in de Oude Talen. De lessen werden wetenschappelijker, met veel aandacht voor het uitspreken van joodse woorden.' EMR 117

Vader en moeder op de pier van Scheveningen 1906.

'Toen ik met vader wandelde door de Kalverstraat, Amsterdam, ging hij ineens een donkere gang in.

'Dit is een kerk', zei Vader zachtjes en deed de deur aan het eind van die gang open. Wat was het daar heerlijk rustig! Een paar mensen lagen daar geknield te bidden en toen ik rondzag trof mijn oog het rode lampje

(Berg 2012, 53) dat geheimzinnig zijn licht in de gewijde ruimte ver-

Met Vader in de 'Papegaai'.

spreidde. Vader wist wel dat dit een katholieke kerk was en wij er dus eigenlijk niet mochten komen, maar hij was gelukkig ruim van opvatting, had veel in het buitenland gereisd en vanzelf ook de prachtige kerken en kathedralen daar bezocht.' AB 78

'Tweemaal in de week kwam een katholieke juffrouw

De juffrouw voor de fijne was.

voor de fijne was. Ze hield met Moeder lange gesprekken

over geloof, zo lang dat Vader, als hij het soms merkte, er een eind aan maakte. Toch kon Moeder het soms niet nalaten er iets van te vertellen en eens riep ze uit: 'Wat is er toch veel overeenkomst tussen het joodse en katholieke geloof.'

Ze doelde toen op de kerkgang van de Katholieke vrouw na de geboorte van een kind, omdat ook de Joodse moeder in zulk een geval nog altijd tot rituele voorschriftenmeien verplicht is.' AB 8

Riek, het bellenmeisje.

Riek, het bellenmeisje, aangenomen omdat het thuis druk kon zijn, eet in de keu-

ken samen met de Joodse keukenprinses.

'Een keer kwam Riek huilend bij Moeder aan en toen haar gevraagd werd waarom ze zo'n verdriet had, kwam het er met horten en stoten uit: 'Ik mag van de juffrouw niet bidden vóór het eten!' Ze zei: 'Je kunt dat wel laten met dat kruisteken te maken!' (Berg, (2012) 76). Toen Moeder zich van de waarheid van het gebeurde overtuigd had, vroeg ze aan het keukenmeisje: 'Hebt u wel gebeden voor het eten?'

Toen ze dat ontkende zei Moeder heel terecht: 'Dan hebt U zelf uw plicht niet gedaan en hebt U het recht niet aanmerkingen te maken op Riek, die op haar manier ging bidden. Ze blijft vandaag bij mij aan tafel en in het vervolg laat U haar rustig haar kruisje maken. We moeten ieders geloof eerbiedigen; alleen zij die het gebed verwaarlozen, behoren we terecht te wijzen!' Zo zat Riek naast Moeder aan tafel en de traantjes droogden vlug op toen Moeder vriendelijk zei: 'Nu gaan we eerst samen bidden. Maak gerust je kruisje en doe je gebed, ik doe het mijne.' AB 8.

Judith schrijft niets over de periode van de Lagere School.

Haar 'vormingsstatus' in 1907.

Ook niet over haar broers en zussen. Opvallend zijn haar genoteerde herinneringen over de invloed van de kinderjuf die haar op een niet opvallende manier kennis laat maken met katholieke gebruiken.

Haar Moeder komt in deze periode voor als een vrouw die trouw blijft aan haar joodse principes en die ook in het gezin in ere houdt. Ze heeft eerbied voor de overtuiging van haar personeel. Protestantse meisjes stimuleert ze om deel te nemen aan de catechisatie door de Dominee.

Vader, lid van de Kerkenraad van de Portugees-Israëlitische Gemeente Amsterdam, is trouw aan zijn traditie, maar ruimdenkend. Judith blijft iedere zondagmorgen wandelen met hem tot hij overlijdt aan suikerziekte en op 20 maart 1908 begraven wordt. AB 81-84.

Na de Lagere School - Judith is nog 12 jaar - dringt haar oudste zus Nannette er sterk bij Moeder op aan dat Judith toelatingsexamen doet voor de Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus voor Meisjes te Amsterdam. Dit examen wordt gehaald waarmee een nieuw onderwijs traject begint.

**Het vervolgonderwijs:
Hogere Burgerschool met vijfjarige
cursus voor Meisjes.
te Amsterdam.**

Enige tijd later verhuist de familie Mendes da Costa naar de tweede verdieping van het pand Ruyschstraat 33 te Amsterdam. Verschillende personeelsleden worden ontslagen. De huishoudster blijft. Moeder heeft het zwaar door het overlijden van haar man (1908) en onder alle veranderingen.

Het gezin bestaat nu, in de terminologie van Judith, uit de oudste broer Rafael, de middelste broer David en de jongste broer Abraham; de oudste zus Nannette, ook genoemd Netty, en de tweede zus Rachel, ook genoemd Chelly.

Haar broer Jacob (31.8.1880) wordt niet genoemd. Emerentia Peterse schrijft dat hij een maand na zijn geboorte is overleden.

In Judith's notities vinden we geen melding over de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog noch over het leven van de joodse gemeenschappen in buitenland of Nederland.

'Gelukkig heb ik er nooit spijt van gehad, want die heerlijke frisse schooljaren zouden later een sterke steun voor me worden, toen de storm kwam opzetten. We genoten van de lessen van onze doktor Nabuur, lerares in de Nederlandse taal. Ze zorgde ook voor onze karaktervorming en begreep onze moeilijke leeftijd.

Eens legde ze ons met een aardig voorbeeld uit wat een paradox is. In de krant stond een verslag, zo vertelde ze ons, van een wetenschappelijke film en er stond boven: 'De mensen zaten in het donker, terwijl het verstand verlicht werd door het beeld op het doek.'

Thuis vertelde ik het aan Moeder en de anderen en ineens bracht het Moeder op een prettige gedachte, want ze zei: 'Laten we vanavond naar de bioscoop gaan! Er wordt juist in de Regulier breestraat een mooie film gegeven!' AB 9. Het groepje gaat op stap: Moeder met de drie dochters: Nannette, Rachel en Judith.

De film van de Passiespelen.

'Na tevergeefs zoeken stelt Moeder voor naar de Witte Bioscoop te gaan op het Damrak. Op de gevel staat PASSIESPELEN. 'We wisten niet wat dat betekende en ik dacht: 'Het zal wel zo iets als de Olympische Spelen zijn.'

'Nooit in mijn leven kan ik deze film meer vergeten. Stil zat ik te genieten van het wondermooie leven van Christus, die ik niet kende, maar wiens leven op het doek werd uitgebeeld. Verbazing kwam er op in mijn ziel over die geweldige wonderen die hij deed en vragen rezen er op, dringende vragen die om antwoord riepen. Neen bij die film hield ik mijn ogen niet dicht zoals ik deed bij andere saaie films, maar wagenwijd open, tegelijk met mijn ziel die om licht vroeg.'

'Grote God, wat was dat mooi', zei ik later op straat tegen mijn zus. Op de Dam stapten wij op de tram, maar in de vijf minuten die we samen waren, had ik nog vlug de gelegenheid aan Netty te vragen wat er toch eigenlijk van waar was. 'Heeft Christus werkelijk bestaan?' vroeg ik haar indringend. 'Neen', zei mijn zus die van de moderne richting was, en ze vervolgde: 'Het is een ideaal Wezen, iets héél hoogs en moois dat de mensen zich voor ogen hebben gesteld; iets schoons en edels om naar te streven om beter te worden.' 'Wat jammer', zei ik nog. Toen stapten we in de tjokvolle tram. Maar Moe-

der vond de film over de Passiespelen maar niks. Ik zweeg, want spreken kon ik niet. Het was me alles te veel. Het was net of mijn ziel een schok had gekregen, beter kan ik de indruk van die avond niet weergeven.
AB 9-10

Op een keer spreekt Judith met enkele HBS-leerlingen af om 's avonds naar een katholieke kerk te gaan. Als ze daar binnen komen is juist de preek bezig van de Maria-Congregatie. Als ze weer weg gaan lezen ze in het portaal de aanwijzing over zedige kleding voor de vrouw in de kerk.

'Zo waren we.'

'Dit maakte ons woedend en een van ons gooide die kaart op de grond. Wat waren we toch herrieschoppers!'

'Als ik nu na zoveel jaar dat alles nog eens doorleef, dan moet ik telkens weer terugdenken aan de grenzeloze goedheid en barmhartigheid van God, die me ondanks dat spotten toch nog tot zich wilde trekken en me niet verstoten heeft van het grote geluk een kind te mogen worden van die rijke roomse kerk, die ik zó lief zou krijgen dat ik er graag mijn leven voor zou geven indien dat van me gevraagd werd.' AB 16

Judith sluit haar opleiding aan de HBS af op 14 juli 1914 met een Getuigschrift.

In september 1914 krijgt ze een functie op het kantoor van een familielid, commissionair in effecten te Amsterdam. ***'Gelukkig hield ik***

veel vrije tijd over, die voor zelfontwikkeling gebruikt werd. Voor sport voelde ik niets, had er zelfs minachting voor. Godsdienst en wijsbegeerte zocht ik in die dagen met al de kracht van mijn jonge ziel.' AB 14. Judith haalt op de avondschool te Amsterdam op 1 juli 1916 het getuigschrift voor Schoonschrijven en voor Stenografie.

**Judith 19 jaar.
Getuigschrift 1914.
Kantoorfunctie
september 1914.**

De zoektocht.

***'Tot mijn 16de jaar (1911) hield ik me vrij nauwkeurig aan de Joodse voorschriften en wetten, en zij die met het ritueel bekend zijn, zullen moeten toegeven dat de wetten dikwijls zwaar en streng zijn, temeer daar ze zich niet aanpassen aan onze moderne tijd. Uit piëteit voor Moeder ging ik op de hoge feestdagen dan ook altijd naar de synagoge. Het was een heel oude kerk in de 16^e eeuw gebouwd door de Sefardische Joden in de voormalige Jodenbuurt van Amsterdam. Toen het gebouwd werd, was het de grootste synagoge ter wereld. 'Er is nog steeds (1911) kaarsverlichting, dat zo mooi aandoet dat ik een dienst op vrijdagavond die ik toevallig bijwoonde, nooit zal vergeten.'* AB 11**

Al tijdens de HBS-jaren gaat Judith met haar oudste zus Nannette naar vele bijeenkomsten om zich te oriënteren. Vooral de Vrije Gemeente heeft hun belangstelling. Judith gaat niet met haar zus mee naar spiritistische seances. *'We gingen naar de Christian Science, naar de Nieuwe Gedachten, naar de Sabbatisten, Luthersen, Doopsgezinden, naar de Waalse Gemeente, het Leger des Heils en de Oud-Katholieke Kerk.'* AB 14-15

De biechtstoel.

Judith bezoekt met haar broer Bram de Willibrorduskerk om de architectuur te zien. *'Heel langzaam liepen we alles in de kerk te bekijken toen ineens een deur langs de muur openging en een juffrouw met een behuuld gezicht er uit kwam. Haast botste ik tegen haar aan en schrok niet weinig. 'Dat is een biechtstoel', legde mijn broer uit. Zie Berg, 2012, p 20*
***'Wat griezelig', dacht ik en sindsdien had ik een zekere vrees voor die kerk en durfde er niet meer alleen naar binnen te gaan.'* AB 16**

Haar zus Netty geniet in de Willibrorduskerk op zondag van het gezang en de wierook. *'Oh!, wat was dat mooi', zei ze nog helemaal onder de indruk. Maar ik lachte spottend, gaf haar een duwtje en zei: 'Word jij rooms?'*

Ernstig afwerend schudde ze het hoofd en zei: 'Heus, ik meen het echt. Het heeft een bijzondere indruk op me gemaakt, zo iets verhevens en zo mooi alsof het uit de hemel kwam.' Judith vindt alles te vreemd. 'Dit was wel de eerste keer dat onze gevoelens uiteen liepen. Rooms worden, zou ik immers nooit, dat stond tenminste vast!'
AB 16

Stille verloving met Frans.

In die tijd ontmoet Judith een zekere Frans. Zijn familienaam heb ik niet

gevonden. In de AB wordt niet over hem gesproken. Wel vertelt Zuster Emerentia over Judith (EMGR) 44-48. 'Op de vraag die Judith gesteld wordt, toen zij zich voor het kloosterleven aanmeldde, hoe zij toch katholiek geworden was, geeft ze het bondige antwoord: 'Door mijn verloving met een katholiek.' Een antwoord, dat zakelijk aangetekend wordt door haar novicenmeesteres. Dat lijkt eenvoudig, maar in werkelijkheid was het heel ingewikkeld. Zie Berg (2012), 89.

'Er moet al heel gauw, dunkt mij (Zuster Emerentia), een vertrouwelijke vraag uit Judith's mond gekomen zijn: 'Frans, tot welke godsdienstige richting hoor je nu eigenlijk?', waarop een bruusk antwoord gevolgd is: 'Mijn vader was rooms, maar we doen thuis nergens aan.' 'Nergens aan doen? Door het leven gaan zonder God?'

Twee grote ogen in pijnlijke verwondering tot hem opgeheven. En wellicht is er toen een lang verhaal geweest van Judith's kant over strijd en twijfel, zoeken en tasten, aangrijpen en weer verwerpen. Maar ook heeft hij haar toen het zijne verteld over droeve ervaringen en moeilijke omstandigheden. Tenslotte haalde zij hem over met haar naar de bijeenkomsten van de Vrije Gemeente te gaan, waarvan zij sinds enkele weken lid was. Hij vond het er koud en vervelend, zat te geeuwen onder de preek en neuriede Latijnse gezangen als hij er uit kwam.' EMGR 46

Judith is het nu wel beu om van kerk naar kerk te lopen. De Vrije Gemeente laat haar wat ruimte over. Maar vrede, rust, geluk: neen.

'Na deze eerlijke bekentenis moet hij (Frans) haar de raad hebben gegeven: 'Probeer het dan eens in de kerk van mijn vader. Hij heeft het sinds lang afgezworen, maar Zij (de Kerk) blijft hem onweerstaanbaar trekken. Ons kinderen, nam hij dikwijls mee naar de Mis. Laten wij dat ook eens doen: samen naar een roomse Mis of Lof.' (Berg (2012), 46). Zo vertelt Judith dat aan haar grootste vertrouweling Mary Allard die beslissend is geweest voor heel haar leven. Bijlage 4": Mary Allard.

Emerentia: 'Judith volgt die raad op en heeft misschien niet direct toegegeven. Met haar verloofde, die het alleen om haar deed, begon ze de katholieke godsdienst-oefeningen te bezoeken.

Meermalen vindt ze in een zondagse hoogmis de emotie terug, die haar was overvallen bij haar bezoek aan de Sint Willibrorduskerk op de eerste paasmorgen. Ze vindt ook gelegenheid om uitleg en verklaring te horen over de leer van de katholieke kerk.

Het boekje kardinaal Gibbons.

In die tijd leest ze het boekje van kardinaal James Gibbons: *Het geloof onzer Vaderen*. Over dit boekje zegt ze later: '*Het heeft mij van veel dwaalbegrippen genezen*. Bijlage 5

De Vrije Gemeente komt op de achtergrond. Emerentia vertelt in EMG 48 'dat haar verloofde een zaak in Nijmegen wilde beginnen, die Judith hielp te financieren. Judith en Frans bleven van elkaar houden.

Ze zagen elkaar veel minder, maar des te meer hoopten deze beide jonge mensen, die het zo ernstig met elkaar en hun toekomst meenden, dat hun innigste verlangen door deze onderneming eerder en gemakkelijker in vervulling zou gaan.'

Judith's bezoek aan katholieke kerken wordt wat min-

der regelmatig en het godsdienstig probleem schijnt in de jaren 1920 en 1921 wat op de achtergrond te komen. Deze verloving duurt zes jaar.

Een advertentie in *Het Handelsblad*.

Op een zondagavond leest Judith 's thuis in *Het Handelsblad* een advertentie: Conferenties voor Niet-Katholieken. Spuistraat Amsterdam.

'Direct had ik mijn besluit gemaakt om er heen te gaan.'

AB 18

Met dit besluit begint een nieuwe fase in het leven van Judith.

Amsterdam: Portugees-Israëlische synagoge in kaarslicht.

Mr. Lodewijk Ernst Visserplein 3
Begin van de bouw op 17 april 1671. Geopend op 2 augustus 1677.

ANNA MARIA (SETTELA) STEINBACH.

Ze wordt op 31 december 1934 geboren in Buchten bij Born (Zuid-Limburg) als dochter van handelman en violist Heinrich (Moeselman) Steinbach en Emilia (Toetela) Steinbach. De familie behoort tot de Sinti-tak van de Roma. Op 16 Mei 1944 voeren de nazi's een razzia uit op de Roma zigeunerfamilie. Settela wordt in een woonwagenkamp te Eindhoven opgepakt. Diezelfde dag arriveert ze met nog 577 anderen in kamp Westerbork. Daar wordt ze preventief kaalgeschoren tegen hoofdluis. Ze schaamt

zich voor haar kale hoofd. Haar moeder scheurt een stuk van een laken af dat ze om haar hoofd kan doen. Daarom heet ze in documentaires 'Het meisje met de hoofddoek'.

Op 19 mei 1944 brengt transport 88 haar met 244 andere Sinti naar Auschwitz-Birkenau. Vlak voordat de deuren van de goederenwagons worden gesloten, kijkt ze even naar buiten naar een hondje dat op het perron loopt. Dit moment is vastgelegd door de joodse fotograaf Rudolf Breslauer, die in opdracht van kampcommandant

Gemmeker een film over het kamp maakt. Haar moeder zegt: 'Settela ga bij die deur weg, straks komt je kop er nog tussen'.

Zo hoort Crasa Wagner, die achter haar in de wagon staat, dat ze Settela heet. Op 21 mei arriveren de Sinti in Auschwitz-Birkenau. Ze worden geregistreerd en naar de barakken van de Roma gebracht.

In de zomer van 1944 komen een half miljoen Joden uit Hongarije naar Auschwitz en er ontstaat ruimtegebrek. Onder de Roma breekt een opstand uit, die door de nazi's snel wordt onderdrukt. Roma die nog kunnen werken gaan naar munitiefabrieken in Duitsland.

In de periode van eind juli tot 3 augustus 1944 worden de resterende drieduizend vergast, waaronder 213 Nederlandse Sinti: Settela en haar moeder, twee broertjes, twee zusjes, haar tante, twee neefjes en een nichtje. Van deze familie overleeft alleen de vader van Settela. Hij sterft in 1946 van verdriet en is in Maastricht begraven.

Zoektocht naar haar naam.

Na de oorlog wordt het fragment uit de film van Rudolf Breslauer 'Het

meisje met de hoofddoek' icoon voor de Jodenvervolg-
ging. Als doorvoerkamp voor Joden wordt aangenomen
dat het een Joods meisje betreft.

Maar in december 1992 ontdekt de journalist Aad Wa-
genaar dat er in de gefilmde trein twee wagons zijn die
Nederlandse Sinti vervoeren. Op 7 februari 1994 hoort
hij op een woonwagenkamp in Spijkenisse van Crasa
Wagner de naam van het Sinti meisje: Settela.

Literatuur, noten, bijlagen, illustraties.

Literatuur

Dominicanessen van Voorschoten. (2006). *Zuster Judith Mendes Costa, Zuster Dominicanes van de Congregatie van de heilige Catharina van Siëna te Voorschoten. Amsterdam 1895 – 1944 Oswiezim.* Voorschoten: In eigen beheer. 117 bladzijden. Geciteerd als AB

Noten

Het grachtenpand 105 aan de Oude Herengracht te Amsterdam wordt in 1865 gebouwd in opdracht van Gerard de Harde. Architect is onbekend. Na het overlijden van Emanuel Mendes da Costa (maart 1908) verhuist de familie Mendes naar de bovenverdieping van 33 Ruysstraat, Amsterdam. Op 11 mei 1940 wordt het pand getroffen bij een Duits bombardement en afgebroken.

Bijlagen

Nijlage 1.

In de genealogie is sprake van nog een Judith Mendes da Costa, maar geboren op 22.1.1881 in het gezin van David Mendes da Costa en Esther Ferrares. Ze trouwt met Eduard Belinfante en heeft twee kinderen.

Deze Judith wordt gedood op 30.10. 1944 in Auschwitz.

Bijlage 2.

Berg, Erick van den (2012). *Het geel-witte boekje*. Eerste hulp bij katholieke begrippen. Heeswijk: Uitgeverij Abdij Berne-Heeswijk.

De tekst is hier en daar wat aangepast en/ of gecomprimeerd.

P. 20: De biechtstoel is een uit twee of drie delen opgebouwde cabine in een kerk of kapel, waarin een priester 'de biecht hoort'.

P. 46: Heilige Mis of Eucharistieviering is een liturgische viering, bestaande uit een woorddienst (lezingen uit de Bijbel, gebeden om vergeving, voorbeden; de tafeldienst met als kern het eucharistisch gebed, waarin de priester, zoals Jezus bij zijn Laatste Avondmaal, brood en wijn consacreert tot Jezus' lichaam en bloed. Daarna volgt de communiedienst met als slot de priesterlijke zegen.

P. 75: Kruisbeeld is een kruis met daarop het lichaam van de gekruisigde Jezus. Aan het korte stuk bovenaan is vaak een bordje bevestigd met de letters: INRI: Jezus van Nazaret Rex (koning) der Joden.

P. 84: Misdienaars. Jongelui tussen de zeven en zestien jaar die de priester assisteren bij liturgische vieringen, o.a. de eucharistieviering.

P. 89: Novice is iemand die zich officieel voorbereidt om lid te worden van een Orde of Congregatie. Zij/hij wordt daarin begeleid door een novicenmeester of – meesteres (magistra), voor een periode van minimaal één jaar.

P. 102: Professie in de zin van 'professie doen' en 'professie afleggen' is het uitspreken van de gelofte van gehoorzaamheid, armoede en zuiverheid voor een periode van drie jaar – tijdelijke – of voor altijd -eeuwige - professie.

P. 108: Rozenkrans is een gebedssnoer van vijf groepen van elk tien kralen, van elkaar gescheiden door vijf grotere kralen. Overwogen worden de gebeurtenissen uit Jezus' leven.

P. 137: Zuster is de aanspreektitel van een vrouwelijke religieus.

Bijlage 3.

Genesis 37.

Het verhaal over Josef, jongste en laatste lieveling van zijn vader en heeft profetische inzichten over de toekomst.

De broers zijn jaloers, nemen hem mee en gooien hem in een lege put. Slavenhandelaars vinden hem en verkopen hem aan een welgesteld man in Egypte. Daar ontwikkelt hij zich en wordt onderkoning.

Tijdens een grote droogte in Kanaän, trekken de broers naar Egypte om koren te kopen: daar treffen ze de onderkoning die zich bekend maakt als hun broer. Hij geeft hun koren mee.

Wat zal er omgegaan zijn in Judith toen de leraar haar dit verhaal voorlas?

Bijlage 4.

Mary Allard is de oudste dochter van de familie Allard in Geertruidenberg.

De heer Herman Allard, eigenaar van een steenfabriek, woont als gepensioneerd burgemeester van Geertruidenberg met zijn gezin in de villa 'De Pinksterbloem'. Mevrouw Allard vangt Judith twee maanden op vóór haar vertrek naar het Moederhuis van de Dominicanessen in Voorschoten, 1 september 1928.

Bijlage 5.

Kardinaal James Gibbons wordt op 23 juli 1834 in Baltimore (USA) geboren. Na zijn priesterwijding bezet hij op 872 als bisschop de zetel van Richmond. Hij wordt aartsbisschop van Baltimore in 1877.

Hij wordt gecreëerd tot Kardinaal in 1886 en overlijdt op 24 maart 1921. Over dit boekje tekent zuster Judith aan: *'Het heeft mij van veel dwaalbegrippen genezen.'*
EMG 47

Illustraties

1 Grachtenpand Oude Heerengracht 105 woonhuis van de familie Mendes da Costa met kantoor aan huis. Bewoond tot na het overlijden van Emanuel Mendes da Costa in maart 1908.

Het pand wordt getroffen bij een bombardement op 11 mei 1940 en daarna afgebroken.

2. Kinderjuf met Judith. Archief jmdc.

3. Vader en Moeder Mendes da Costa – Esther Henriques de Castro op de pier te Scheveningen. Archief jmdc.

4. Portugees-Israëlitische synagoge te Amsterdam. Wikipedia

5. Het Nederlandse Sinti-meisje: Estella Steinbach (1934-1944) in de deportatietrein van Westerbork naar Auschwitz. Foto Rudolf Breslauer. Wikipedia.